

tır (1907, IX, 173-244, 365-428; X, 55-118, 193-273). 9. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nisâb fi'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-elkâb*. 12.572 maddeyi ihtiva eden eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadırlar (Hâlet Efendi, nr. 628). Ahmet Yılmaz, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde eser üzerinde doktora çalışması yapmıştır. 10. Abbas el-Kummî (ö. 1940), *el-Künâ ve'l-elkâb* (I-III, Beyrut 1403/1983).

Esmâ ve künâ konusunda İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i Sitte* imamları, ayrıca Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Halife b. Hayyât, Ahmed b. Hanbel, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbi, Ebû'l-Kâsım el-Begavî, Ebû Arûbe el-Harrânî, İbnü'l-Cârûd, İbnü's-Seken, Ebû Hâtim İbn Hibbân el-Büstî, Taberânî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nisâbüfî, Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi tanınmış birçok muhaddisin eser telif ettiği kaynaklarda zikredilmekteyse de bu eserlerin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'* (nşr. Mu'tâ' et-Tarâbîşî), Dimaşk 1404/1984, nâşirin mukaddimesi, s. 7-18; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 329-338; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 916; Sezgin, *GAS*, I, 204, 226; Talât Koçyigit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 102-106; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 83-86; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 244-247; Sa'dî el-Hâşimî, "er-Ruvât ellezzine künnü bi-Ebî Zür'a", *Mecelletü'l-Câmî'ati'l-İslâmiyye*, XV/58, Medine 1403, s. 29-38.

MÜCTEBA UĞUR

ESMÂ bint NU'MÂN

(أسماء بنت نعيم)

Hiz. Peygamber'in nikâhladığı,
fakat birleşmeden önce
boşadığı kadın sahâbî
(bk. ÜMMEHÂTÜ'L-MÜ'MİNİN).

el-ESMÂ ve's-SIFÂT

(الأسماء والصفات)

Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin
(ö. 429/1037-38)

Allah'ın isim

ve sıfatlarına dair eseri.

Müellif hakkında bilgi veren kaynaklar onun Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eser telif ettiği hususunda görüş birliğine varmakla beraber bunun adını farklı

şekillerde kaydederler. Meselâ Kütübî, söz konusu eseri *Tefsîrü'l-Kur'ân* ve *eş-Şifât* olmak üzere iki ayrı kitap olarak göstermiş (*Fevâtü'l-vefeyât*, II, 372), Sübkî *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü's-Şifât* şeklinde yine ayrı ayrı zikretmiş (*Tabakât*, V, 140), Kâtib Çelebi de ikinci eseri aynen tekrarlarlarken birincisini müellifin künyesine nisbetle *Tefsîru Ebî Mansûr* adıyla vermiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 441; II, 1432). Süyûtî yaptığı nakillerin başında kitabı *Şerhu'l-esmâ'* olarak kaydetmiştir (*el-Müzhir*, I, 27). Brockelmann ise British Museum'da mevcut nüshanın sonundaki kayda dayanarak *Tefsîru esmâ' ilâhi'l-hüsnâ* adını kullanmıştır (*GAL Suppl.*, I, 667). Sonraki bazı çalışmalarda da tekrarlanan bu farklı isimler müellifin kitabının adını açıkça zikretmemesinden kaynaklanmıştır. Ancak eserin muhtevasına bakıldığında Zebîdî'nin de belirttiği gibi (*İthâfû's-sâde*, II, 18, 19) asıl adının *el-Esmâ'* ve *ş-şifât* olması gerektiği anlaşılar.

el-Esmâ' ve *ş-şifât* başlıca iki bölümden oluşur. Mukaddime niteliğindeki birinci bölüm, kitapta uygulanan yöntemle dair çok kısa bir girişle esmâ-i hüsnâ hakkında genel konuların açıklandığı on sekiz babdan meydana gelir. Müellif bu

bölümde isim - müsemma, sıfat - mevsuf hakkında çeşitli tarif ve taksimler yaptıktan başka diğer esmâ-i hüsnâ eserlerinde görülmeyen gramer bilgileri de vermekte ve Arapça'da isimlerin bulunabileceği sülâsî, rubâî, humâsî vezinleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak esmâ-i hüsnâdan bu vezinlerde olanlara işaret etmektedir. Ardından Allah'a nisbeti vâcip, câiz ve müstahil olan sıfatlar, mutlak mânada isim, sıfat ve mevsuflardan kadîm ve hâdis olanlar üzerinde durduktan sonra Arap gramerindeki mu'rebmebnî, sahih-illetli kelimeler konusuna geçmekte ve esmâ-i hüsnâyı bu açıdan da incelemektedir.

Birinci bölümün bundan sonraki bablarında sıfat-zât münasebeti üzerinde geniş bir şekilde durularak zâta sıfat nisbet etme konusunda ortaya çıkan teşbih ve ta'til aşırılıkları hakkında tatmin-kâr bilgi verilmekte, ardından ilâhî isimlerin tevkîfliliği, sıfatlar hakkında çeşitli firkaların bakış açısı ve fiilî sıfatlar ele alınarak kelâm terminolojisi çerçevesinde işlendikten sonra esmâ-i hüsnâ ile ilgili hadisler, isimlerin sayısı ve bu çerçevedeki bazı konular açıklanmaktadır. Eserin bu bölümü müellifin, Allah'ın isimlerini daha önce Eş'arî kelâmcılarının yaptığı gibi zâtî isimler, mâna isimleri ve fiilî isimler (selbî, sübûtî ve fiilî isimler) olmak üzere gruplandırmasıyla sona erer.

Kitabın esasını teşkil eden ikinci bölüm 19. babdan ibaret olup burada Allah'ın isimleri etraflı şekilde açıklanır. Eserin dörtte üçünü oluşturan bu bölümde müellif ilâhî isimleri alfabetik sıraya göre ele alır. Her isimde önce etimolojik izah yapar, ardından ayrıntılı sayılabilecek bir şerh verir; bu arada hem tâbi olduğu Eş'arî kelâmcılarınca kullanılan delilleri sayar, hem de muhalif anlayışta olanların görüşlerini cevaplandırmaya çalışır. Ayrıca söz konusu isimle Allah'ı vasfetmenin hikmet ve faydasına temas eder. Müellif bu bölümde yirmi dört başlık altında Allah'ın 147 ismi üzerinde durmaktadır.

Eserin sonunda biri irade, diğeri kelâm sıfatına ait olmak üzere iki bab yer alır. İlk babda Allah'ın irade ve meşietiyile ilgili olarak kelâmî firkaların yaklaşımları ele alınır, Allah'ın zâtıyla kâim bir iradesinin bulunduğu üzerinde durulur ve ilâhî iradeyi hâdis kabul eden Mu'tezile'nin görüşleri eleştirilir. İkinci babda ise Allah'ın kadîm, zâtî ile kâim

Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ' ve's-şifât* adlı eserinin ilk sayfası (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497)

bir kelâm sıfatının mevcudiyetine işaret edilir.

el-Esmâ ve's-şifât, Ehl-i sünnet düşüncesi doğrultusunda Allah'ın isimlerini şerheden ilk dönem eserlerinden olması bakımından önemlidir. Müellifin dinler tarihi ve İslâm mezhepleri alanındaki geniş bilgisi, işlediği konuları diğer inanç ve mezheplerle karşılaştırmasına imkân sağlamıştır. Yaptığı atıflardan anlaşıldığına göre Hâris el-Muhâsibî ve Ebü'l-Abbâs el-Kalânî'den, özellikle de Eş'arî'nin *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn*'i ile İbn Fûrek'in ona ait görüşleri derlediği *Mücerredü maḳālâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*'den faydalanmıştır. Öte yandan bilhassa ilâhî isimlerin etimolojisini verirken meşhur Arap dilcilerinden istifade etmiş ve zaman zaman bunlardan Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Ebû Zeyd el-Ensârî, Müberrred ve Ebû İshak ez-Zeccâc'ın isimlerini zikretmiştir.

Kitabın tesirlerine gelince, aynı konuda bir eser yazan Ebû Bekir el-Beyhakî (ö. 458/1066) bu kitaptan açıkça söz etmemekle beraber iki hadisin senedini verirken müellifin ismini zikretmiş, bunların ilkinde "kitabında..." ifadesiyle eseri gördüğünü ima etmiştir (*el-Esmâ ve's-şifât*, I, 31, 381). *el-Esmâ ve's-şifât*'in asırlarca ortaya çıkmamasının sebepleri arasında, müellifin kitabını hayatının son döneminde yazmış olması dolayısıyla yeterince duyuramaması, Beyhakî'ye ait eserin kolayca ilim çevrelerine intikali, daha sonra İslâm coğrafyasının doğusunda Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî, batısında Ebû Bekir İbnü'l-Arabî gibi meşhur âlimlerin aynı konuyla ilgili doyurucu eserler kaleme almaları gibi hususlar zikredilebilir. Bu kitapların ele aldığı bazı konuların işleniş ve delillendirilişi Abdülkâhîr el-Bağdâdî ile o kadar benzerlik gösterir ki hepsi bir müellifin kaleminden çıkmış gibidir (meselâ ism-i a'zam konusu için krş. Bağdâdî, vr. 54^a-58^a; Beyhakî, I, 46-49; Gazzâlî, s. 40-41; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, vr. 13^a-16^a; Fahreddin er-Râzî, s. 92-103). Zebîdî ve Süyûtî, Bağdâdî'nin bu kitabından bazı konularda nakiller yapmışlardır (bk. *İthâfû's-sâde*, II, 18-26, 30, 95, 102, 129-131, 137; *el-Müzhir*, I, 27, 28; krş. Bağdâdî, vr. 28^b, 29^a, 32^a, 58^b, 87^b, 128^a, 155^b, 160^a, 175^a, 222^b-224^a, 240^b, 244^a). Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebşîratü'l-edille*'sinde ise *el-Esmâ ve's-şifât*'taki bazı ibarelerle büyük benzerlik gösteren cümlelere rastlanmaktadır (meselâ bk. Nesefî, I, 142-149, 151, 152-154; krş. Bağdâdî, vr. 20^b-23^b).

el-Esmâ ve's-şifât'ın kütüphanelerdeki nüshalarından son zamanlarda haberdar olunmuştur. Eserin bilinen nüshaları Kayseri Râşid Efendi (nr. 497) ve Akseki Yeğen Mehmed Paşa (nr. 43) kütüphaneleriyle British Museum'da (Or., nr. 7547 DL, 12) bulunmaktadır. Bunlardan Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüsha 255 varaktan ibarettir. *el-Esmâ ve's-şifât*'ın birinci bölümü, müellif ve esere dair etraflı bir araştırma ile birlikte Muhammed Aruçi tarafından doktora tezi olarak yayıma hazırlanmıştır (1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA:

Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497; a.mlf., *Üşûlû'd-dîn*, s. 114-130; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), İstanbul 1979, mütercim in önsözü, s. XXIII, XXIV; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maḳālât*, s. 38, 41-59; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-şifât*, I, 31, 46-49, 381; Gazzâlî, *el-Maḳşadü'l-esnâ*, s. 40-41; Nesefî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 142-149, 151, 152-154; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 6^b-7^a, 13^a-16^a; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'ü'l-beyyinât* (Sa'd), s. 21-103; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 372; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), V, 140; Süyûtî, *el-Müzhir*, I, 27, 28; *Keşfü'z-zunûn*, I, 441; II, 1432; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 18-26, 30, 95, 102, 129-131, 137; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 667; *Hediyetü'l-ʿarifîn*, I, 606; Metin Yurdagör, *Bibliyografik Bir Kelâm Tarihi Denemesi*, İstanbul 1989, s. 29-31; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥṭûṭâtü'l-ʿArabîyye*, Beyrut 1400/1980, II, 202, 203; Fevkiyye Hüseyin Mahmûd, "Uşûlû'd-dîn", *Tî*, VI, 292.

MUHAMMED ARUÇİ

el-ESMÂ ve's-SİFÂT

(الاسماء والصفات)

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin

(ö. 458/1066)

Allah'ın isim

ve sıfatlarına dair eseri.

Müellifin belirttiğine göre hocası Ebû Mansûr el-Eyyûbî âyet ve hadislerde geçen, ayrıca bid'at fırkalarının ortaya çıkışından önce Selef'in icmâıyla sabit olan ilâhî isim ve sıfatlar konusunda Ehl-i sünnet'in görüşünü teyit edip Ehl-i bid'at'ın fikirlerini çürütecek bir eser yazmaya kendisini teşvik etmiş, ancak hocası hayatta olduğu sırada müellif İmam Şâfi'ye ait fikhî metinleri ihtiva eden *el-Meb-sûlû*'taki hadisleri tahrîc etmekle meşgul olduğundan onun isteğini vefatından sonra yerine getirebilmiştir. İlâhî isim ve sıfatların geçtiği sahih hadisler-

den mükerrer olmayanların nakledildiği, bunlardan gerekli görülenlerin te'vil edildiği eser iki ana bölüme ayrılabilir. Şekilde bablar halinde düzenlenmiştir.

Birinci bölüm esmâ-i hüsnâyâ ayrılmıştır. Allah'a ait isimlerin mevcudiyetinin Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu belirten açıklamalarla başlayan bu bölümde esmâ-i hüsnâ hadisinin çeşitli rivayetleri kaydedilmiş, Allah'ın bunların dışındaki isimlerine temas edilmiş, ardından da ilâhî isimler beş grup halinde incelenmiştir. Burada Allah'ın varlığını, birliğini, yaratıcılığını, benzersiz oluşunu ve kâinatı sadece kendisinin yönettiğini ifade eden isimler yer alır. Bu bölümde daha sonra bazı sûrelerin başında bulunan hurûf-ı mukattaanın esmâ-i hüsnâdan sayıldığı zikredilmekte ve bölüm kelime-i tevhid in faziletine dair bir bahisle sona ermektedir.

İkinci bölüm Allah'ın sıfatlarına dair rivayetlere ayrılmıştır. Burada sıfatların taksimine genel bir bakış yapıldıktan sonra sübûtî sıfatlar üzerinde durulmuş, öteden beri tartışma konusu olan irade ve kelâm sıfatları ayrıntılı bir şekilde

Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-şifât* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Bağdatî Vehbi, nr. 265)

